

പുനഃനിർമ്മാണ പ്രക്രിയ

პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების ფენომენოლოგია (რეტროსპექტიული მეთოდის შესახებ სისხლის სამართალში)

მინდია უგრეხელიძე

გეგმა

1. პოსტკრიმინალურ ემოციურ განცდათა ცნება და მნიშვნელობა
2. „ნაბანი ბავშვის“ ისტორიული ხვედრი ემოციური სფეროსათვის სამართალში
3. „რეტროსპექტიული მეთოდის“ შესახებ
4. ემოციური სფეროს რეანიმაციისათვის სისხლის სამართალში
5. „ემოციური კვალი“, „ბრალის გრძნობა“, „გრადუალური განზომილება“
6. „ოქროს შუალედი“ და ზომიერება – ოპტიმიზმის წყარო ემოციათა ფსიქოლოგიისათვის სამართალში

1. პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების ცნებაში ნაგულისხმევია სუბიექტის პირველადი ფსიქოლოგიური რეაქცია მის მიერ ჩადენილ დანაშაულზე. იგი უშუალოდ კვალში მიზღვეს დანაშაულებრივ (ბრალეულ) ფსიქიკურ პროცესებს და წინ უსწრებს ჩადენილი უმართლობის ცნობიერ და საბოლოო თვითშეფასებას, თუმცა, მისი არაცნობიერი ბუნების ძალით, მაინც ახდენს გავლენას მოქმედი პირის შემდგომ ქცევაზე. პოსტკრიმინალური ემოციური განცდები უნდა განვასხვავოთ, ერთი მხრივ, სუბიექტის განცდებისაგან დანაშაულის ჩადენამდე და მის შემდეგ, ხოლო, მეორე მხრივ, – პოსტკრიმინალური ქცევისგან¹, რომელიც შეიძლება გამოიხატოს დამნაშავის ნებაყოფლობით გამოცხადებით, ბრალის აღიარებით, ქმედითი მონანიებით, წინასწარი შეცნობით არაბრალეული პირის განთქმით და ა.შ.

1 დაწვრილებით იხ. Сабитов Р.А. Посткриминальное поведение. Томск, 1985 გვ. 8-30

პოსტკრიმინალური ემოციური განცდები არ განეკუთვნება უშუალოდ დანაშაულებრივი ქცევის სტრუქტურას; მიუხედავად ამისა, მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ იმით, რომ:

- აადვილებენ ზოგიერთი ტიპის უმართლობათა ქცევითი მექანიზმის დადგენას
- აფართოებენ, აზუსტებენ, ზოგჯერ კი ცვლიან ჩვენს ჩვეულ წარმოდგენებს სისხლის სამართლის მთელი რიგი ცნებებისა და ინსტიტუტების შესახებ (სუბიექტური მხარის ნაირსახეობანი, თანამონაწილეობა და შუალობითი ამსრულებლობა, საფრთხის დელიქტები, სასჯელი და სხვ.); შესაძლებელს ხდიან რეციდივული დანაშაულობის პროგნოზირებასა და პროფილაქტიკას
- დამატებით პირობებს ქმნიან მსჯავრდებულთა მიმართ სისხლისსამართლებრივი და პენიტენციური ღონისძიებების დიფერენციაციის, ინდივიდუალიზაციისა და რაციონალიზაციისათვის
- ხელს უწყობენ განაჩენის დამატებულ დასაბუთებას; შეუძლიათ ორიენტირად გამოდგინენ საგამოძიებო ვერსიებისა და აღკვეთის ღონისძიებათა შერჩევისას
- გვეხმარებიან, უფრო ღრმად ჩავწვდეთ დამნაშავის (მსჯავრდებულის) თვითშეფასების ლოგიკას.

ასეთია პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების შესწავლისა და გათვალისწინების კრიმინოლოგიური, სისხლისსამართლებრივი, პენიტენციური, პროცესუალური, კრიმინალისტიკური და სამართლებრივ-ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა.

ემოციური განცდების მრავალმხრივობა და, აქედან გამომდინარე, კომპლექსური მნიშვნელობა მიზანშეწონილს ხდის ამ ცნების შესწავლას იურიდიული მეცნიერების ყველა დარგში, სადაც კი მისი გამოყენება შეიძლება სასარგებლო გამოდგეს. მაგრამ, უწინარეს ყოვლისა, ეს

შეეხება სისხლის სამართალს, რომლის წიაღშიც ის ჩაისახა და რომელშიც მისი გამოყენება შესაძლებელია თეორიული და პრაქტიკული საკითხების გაცილებით ფართო სპექტრის მიმართ. განსაკუთრებით მჭიდროდ ემოციური განცდები უკავშირდება უმართლობის სუბიექტურ მხარეს, უპირატესად, მის ნაირსახეობათა ურთიერთგამიჯვნის პლანში. და თუ დღემდე ეს კავშირი საგანგებოდ არ შეისწავლებოდა, ეს იმიტომ, რომ დიდი ხნის განმავლობაში სუფევდა ემოციური სფეროს უგულებელყოფა. კანონები, რომლითაც ემოციური პროცესები წარმართება, დიდი ხნის განმავლობაში არ შეისწავლებოდა სისტემატურად და სისტემურად. „ამ მოვლენების შესწავლას მოკლე ისტორია აქვს, ლამის სულ რამდენიმე ათწლოვანი“.²

2. განსახილველი საკითხის ისტორია მრავალმხრივ არის საგულისხმო; ის მწარე გაკვეთილია მომავლისათვის. საქმე ისაა, რომ ერთგვარ ემოციონალურ ნიჰილიზმს სამართლის სფეროში წინ უსწრებდა მიქეფარე წარმატება სამართლის ფსიქოლოგიური თეორიისა, რომლის ქვაკუთხედი ყოველთვის გახლდათ სწორედ „ემოციური ფსიქიკა,“ ხოლო სამართლებრივი სინამდვილის შესწავლისა და ანალიზის ლამის ერთადერთი მეთოდი იყო თვითდაკვირვება.³ გასული საუკუნის დასაწყისში სამართალმცოდნეთა მთელი თაობები ამ თეორიაზე იყო აღზრდილი.

დროთა განმავლობაში ვითარება შეიცვალა. პირველ აღფრთოვანებათა დაცხრომის კვალობაზე, რომელიც განპირობებული იყო გარეგნულად მომხიბლავი კონცეფციის ერთგვარი „ამაღლებულობითა“ და ორიგინალურობით, საღმა აზროვნებამ იურისტებს თანდათან დაანახა მისი მეთოდოლოგიური მანკიერებანი. შეუძლებელი გახდა დიდ ხანს

2 Райковский Я. Экспериментальная психология эмоций. М., 1979, с. 354 (თარგმანი პოლონურიდან)

3 Петражицкий Л.И. Введение в изучение права и нравственности. Основы эмоциональной психологии. Изд. третье. СПб., 1908

თმენა იმისა, რომ ფსიქოლოგიური თეორია ემოციური საწყისის აშკარა ჰიპერტროფირებას ახდენდა, როდესაც დაუმსახურებლად აჰყავდა ის ყოველი ადამიანური ქცევის უნივერსალური „ძრავის“ (მამოძრავებელი ძალის) რანგში. თანაც, ფსიქიკის ისეთ სპეციფიკურ ფუნქციებს, როგორცაა ინტელექტი და ნებელობა ეთმობოდა ოდენ მოკრძალებული როლი დამატებითი, დაქვემდებარებული და დამხმარე ფსიქიკური პროცესებისა, რომლებიც უფრო სრულყოფილი ემოციური შეგუების მიზანს ემსახურებიან.⁴ თვით სახელმწიფო და სამართალიც კი ფსიქოლოგიური თეორიის მიერ ცხადდებოდა ემოციური ფსიქიკის აპრიორული მოცემულობის ერთგვარ პროდუქტად. სამართლის აპრიორულ-ემოციური თეორიის ფუძემდებლისა და მამამთავრის **ლევ პეტრაუიციის** განცხადებით, „სამართლებრივი მოვლენების დაკვირვების სათანადო და ერთადერთ შესაძლო საშუალებად შეიძლება ვცნოთ თვითდაკვირვების, ინტროსპექციის მეთოდი.⁵

აპრიორულ-ემოციური თეორიის უკიდურესი მეტაფიზიკური სუბიექტივიზმი ვერანაირად ვერ ეგუებოდა, ერთი მხრივ, დიალექტიკური აზროვნების მზარდ ტენდენციას, ხოლო, მეორე მხრივ – ობიექტურ მოვლენათა დადგენის (მტკიცების) აუცილებლობას. ამიტომ თვით ცხოვრებამ დაიწყო მისი განდევნა მეცნიერული ასპარეზიდან. ამასობაში ინერციით ჩაისახა ერთგვარი უნდობლობა არა მარტო **ემოციონალიზმის**, როგორც მიმართულებისადმი, არამედ ყოველი ემოციურის მიმართ საზოგადოდ. ამის შედეგად, მრავალი იურიდიული საკითხის გადაწყვეტა ემოციური სფეროს სათანადო გაანალიზებისა და გათვალისწინების გარეშე, ჩვეულ მოვლენად იქცა.⁶ ამ მიმართებით ლა-

მის ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენდა აფექტით ჩადენილი დანაშაულისათვის პასუხისმგებლობის თემა, რომლის გაშუქებისას დანაშაულის ემოციური განცდები ყოველთვის მიიღებოდა მხედველობაში, თუმცა, მათი გამოწვლილვით, ცალკე, საგანგებოდ შესწავლა გაცილებით გვიან დაიწყო.⁷ სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოებშიც კი, რომლებიც თავიანთი დანიშნულებით მოწოდებულნი არიან, ასახავდნენ, როგორც საკუთრივ იურიდიული მეცნიერების, ისე მომიჯნავე მეცნიერებათა უახლეს მიღწევებს, დანაშაულის სუბიექტური მხარე შეისწავლებოდა ემოციური სფეროს გაუშუქებლად. თუმცა, ჯერ კიდევ **იმანუილ კანტის** დროიდან იყო დაძლეული ფსიქიკის არისტოტელისეული დაყოფა **ინტელექტად** და **ნებელობად**. ეს მოასწავებდა ახალ, სამწვეროვან კლასიფიკაციაზე გადასვლას და ემოციური სფეროს გამოყოფას ადამიანის ფსიქიკის მესამე, დამოუკიდებელ და სრულფასოვან სეგმენტად. მხოლოდ გასული საუკუნის 70-იანი წლების დასასრულისა და 80-იანი წლების დასაწყისის სახელმძღვანელოებმა დაიწყო სპეციალური მონაკვეთის ან აბზაცების დათმობა ემოციების ცნებისა და მნიშვნელობისადმი იმ თავებში, რომლებიც ქმედების შემადგენლობის სუბიექტურ მხარეს განეკუთვნებოდა. მაგრამ ყველაზე უფრო დამაიმედებელი ნიშანი ემოციური სფეროს მიმართ დამოკიდებულების მკვეთრი შეცვლისა იყო სისხლის სამართლის კანონმდებლობის სარეფორმო პროექტებში ინოვაციების შემოთავაზება. ასე, მაგალითად, სისხლის სამართლის კოდექსის თეორიულ მოდელში გამოჩნდა მუხლი 27. პ.2, რომელიც ამბობს: „მოქმედი პირის ბრალის ხარისხი, რომელიც გამოიხატება ბრალის ფორმებით, მოტივებით, მიზნებით და ემოციური განცდებით (*კურსივი ჩემია – მ.უ.*), მხედველობაში მიიღება დანაშაულის სიმძიმის განსაზღვრისა და სასჯელისა თუ

4 იხ. ნანეიშვილი გ. სამართლის ფსიქოლოგიური თეორიის აპრიორულ-ემოციური საფუძვლები. – უ. „საბჭოთა სამართალი“, 1979, №5, გვ. 41
 5 პეტრაუიცი, ლ. ი., შიშ. ნაშრ., გვ. 225
 6 იქვე გვ. 31

7 იხ. ვაჩიშვილი ა. დანაშაულის სუბიექტური მხარე საბჭოთა სისხლის სამართალში, თბილისი, 1957, გვ. 34

სისხლისსამართლებრივი ზემოქმედების სხვა ღონისძიებათა დანიშნულებას.⁸ თუ ეს დებულება ნორმატიულ ასახვას ჰპოვებდა სისხლის სამართლის კოდექსებში, ეს იქნებოდა ისტორიაში პირველი საკანონმდებლო აღიარება ემოციური განცდათა მნიშვნელობისა მისი გვარეობითი ცნების სახით, ნაცვლად ცალკეული ემოციური განცდების გათვალისწინებისა (უპირატესად, აფექტის სახით), როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდებოდა და ხდება.⁹ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 60-70-იან წლებში ფართოდ გაშლილმა კრიმინოლოგიურმა კვლევა-ძიებამ თავის ორბიტაში მოაქცია დამნაშავეს ემოციური სფეროს შესწავლა დამნაშავეს პიროვნების შესახებ მოძღვრების ჩარჩოებში (კრიმინოლოგიური ასპექტი). ამ გარემოებამ ასევე შეუწყო ხელი ემოციური სფეროს მიმართ მეცნიერული ინტერესის ზრდას.

დამნაშავეს ემოციური განცდების პრობლემისადმი სისხლისსამართლებრივმა და კრიმინოლოგიურმა მიდგომებმა, ასევე დამნაშავეს თვითშეფასების კრიმინალურ-ფსიქოლოგიური შესწავლის ზოგიერთმა შედეგმა¹⁰ ნათელყო პრობლემის კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი ასპექტის გაშუქების პერსპექტიულობა. ეს გახლავთ **პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების ფენომენოლოგია**.

3. ამ ბოლო ხანებში სულ უფრო იგრძნობა იმის მოთხოვნილება, რომ დანაშაულისა და დამნაშავეს პიროვნების შესწავლის **პროსპექტული** მეთოდი (პირობებიდან და მიზეზებიდან საკუთრივ დანაშაულისაკენ) შეივსოს და გამდიდრდეს **რეტროსპექტული** მეთოდის მომარტვებით, რომელიც თავის მეცნიერულ

ღირებულებას მკაფიოდ ამჟღავნებს პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების შესწავლისას. მაინც, რაში გამოიხატება, კერძოდ, ე.წ. რეტროსპექტული მეთოდის არსება, ფუნქცია და მნიშვნელობა? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად საჭიროა საწყისი პუნქტად მივიჩნიოთ, თუ მეტი არა, შემდეგი ოთხი პოსტულატი:

- ადამიანის ყოველი ქცევა, დანაშაულებრივის ჩათვლით, წარმოადგენს აქტს სინამდვილისადმი ემოციური დამოკიდებულებისა (სუბიექტური დამოკიდებულება ობიექტურისადმი, ანუ ობიექტურსა და სუბიექტურს შორის ურთიერთმიმართება)
- დამნაშავეს ნამდვილი გრძნობებსა და განცდებზე მსჯელობა შეიძლება ვიქონიოთ ოდენ მისი ქცევების მიხედვით
- დამნაშავეს ქცევა უნდა გვესმოდეს, როგორც სოციალურად მნიშვნელოვანი საქციელი დანაშაულის ჩადენამდე, მისი ჩადენისას და ამის შემდეგ
- დანაშაულის ჩადენამდე, მისი ჩადენისას და ამის შემდეგ ქცევას შესაძლოა თან ახლდეს ან წარმართავდეს ემოციური განცდები, რომლებიც უბრალოდ კი არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, არამედ სრულ შეუსაბამობაში იმყოფებიან ერთმანეთთან.

ამ ბოლო დებულების გათვალისწინება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ვინაიდან, არც თუ იშვიათად გვიხდება იმის გამორკვევა, თუ რომელი გამოხატავს ყველაზე მეტად, ზემოთ ჩამოთვლილი ემოციური განცდებიდან, დამნაშავეს ნამდვილ სახეს; რამდენად შემთხვევითი იყო ან კანონზომიერი ჩადენილი დანაშაული, მოცემული სამართალდამრღვევის პიროვნებისა და განწყობებისა; შეესაბამებოდა თუ არა მთლიანად, ან თუნდაც ნაწილობრივ, მოქმედი პირის სუბიექტური განწყობა (დისპოზიცია) ობიექტურ მხარეს – მოვლენათა რეალურ მსვლელობას გარე სამყაროში.

8 Уголовный закон. Опыт теоритического моделирования. М., 1987, с. 241-242

9 იხ. შავგულიძე თ. გ. აფექტი და სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა. თბილისი, 1973 (რუსულ ენაზე); Сидоров Б. В. Аффект: его уголовно-правовое и криминологическое значение, Казань, 1978; სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი (წიგნი I). „მერიდიანი“, თბ. 2014, გვ. 58-61

10 Советское уголовное право. Общая часть. М., 1977, с. 190; Советское уголовное право. Общая часть. М., 1982, с. 128

* * *

პიროვნების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის ბრალდებით 200 საქმის შერჩევით შესწავლამ მეტად საგულისხმო სურათი გვიჩვენა, რომელიც საშუალებას იძლევა დადგინდეს გარკვეული კანონზომიერება განზრახ და გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაულთა შემთხვევებში.

უმეტესწილად (100-დან 86 შემთხვევაში), განზრახ ქმედებათა ობიექტურ მხარეს მომზადების საწყის სტადიაზევე თან ახლდა დადებითი ემოციური განცდები, განხორციელებული ოპერაციების ემოციური მოწონების სახით.¹¹ უფრო მეტიც, დანაშაულის დამთავრების მომენტში, როდესაც სუბიექტი პირველად ხვდება თავის თავს დამნაშავის ახალ „სტატუსში“ და თუნდაც ამიტომ აღარ შეიძლება იყოს ნეიტრალური და მიუკერძოებელი, ის კმაყოფილების გრძნობას განიცდიდა იმით, რომ მიაღწია საწადელს, თუმცა იცოდა, რომ საზოგადოებისათვის მიუღებელი საქციელი ჩაიდინა. შეგროვილი მასალების მიხედვით, ამას ადასტურებს სრულიად სხვადასხვა ქმედებანი, გამოთქმები, შესტიკულაცია და მიმიკური გამოხატულებანი. და თუმცა შემდგომ, გამოძიებისა და სასამართლო განხილვის პროცესში, მეტადრე „განსასჯელის საბოლოო სიტყვაში“ საკმაოდ ხშირად ფიგურირებდა სიტყვები მონანიებისა „მომხდარი უბედურების“ თუ „თავს გადამხდარი სისულელის“ შესახებ, არ შეიძლება მათი ყოველთვის უკრიტიკოდ დაჭერება და გათვალისწინება. ეს მართო იმით როდია ნაკარნახევი, რომ ისინი პოსტკრიმინალურ ანუ ქცევის შემდგომ ემოციურ განცდებს განეკუთვნება.¹² მთავარი აქ სულ სხვა რამაა.

11 შვიდი სხვა საქმიდან სამში ვერ შევძელით ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაციის მოპოვება, ოთხში კი დარეგისტრირდა უკმაყოფილების გამოხატული გრძნობა მესამე პირისთვის ზიანის ევენტუალური მიყენების გამო
12 იხ.: Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. М., 1961; Игошев К.Е. Опыт социально-психологического анализа личности несовершеннолетних правонарушителей. М., 1967; Личность преступника, М., 1975

ჭერ ერთი, სიტყვები როდია ყოველთვის გულწრფელი¹³ და სანდო. მერე მეორე, სწორედ ქცევის უშუალოდ შემდგომი ემოციური განცდები გამოხატავენ ადამიანის ნამდვილ დამოკიდებულებას თავისი თავისა და გარეშემყოფთა მიმართ ესოდენ „შედეგებული“, შედუღაბებული, ინტეგრირებული და განუყოფელი ფორმით. მოგვიანებით გაცნობიერებული განცდები და შეფასებანი კი მნიშვნელოვნად სცილდება და განასხვავებს მათ. ეს აიხსნება ემოციების ეტიოლოგიითა და იმით, რომ ისინი „მთლიანური“ და მკაფიო ფორმით გამოხატულ სუბიექტურ მოცემულობას წარმოადგენენ.¹⁴

* * *

დიამეტრულად საწინააღმდეგო სურათი იკვეთება სისხლის სამართლის საქმეებიდან გაუფრთხილებლობით დანაშაულში ბრალდების გამო. 100-დან 98 შემთხვევაში შესწავლილი საქმეების ფიგურირებს დაშვებული შეცდომების ემოციური მიუღებლობის გამომხატველი ვერბალური და/ან შესტიკულაციური გამოხატულებანი („ეს რა ჩავიდინე,“ „მკვლელი ვარ,“ „თუ ხალხი ხართ, მესროლეთ, მომკალით;“ თავ-პირში ხელის დაშენა, თითზე კბენანი, კედელზე თავის ხლა და სხვ.). სამ შემთხვევაში, როდესაც საქმე შეეხებოდა ახლო ნათესავის, აგრეთვე, მეგობრის გაუფრთხილებლობით მოკვდინებას, ემოციურმა განცდებმა გაოგნების ისეთ ხარისხს მიაღწია, რომ ცოდვაში გარეულებმა თვითმკვლელობით აღისრულეს სიცოცხლე.¹⁵ ყველაზე უფრო ტრაგიკული მაგალითი გახლავთ

13 იხ.: Личность преступника как объект психологического исследования. Сборник научных трудов. М., 1979
14 ემოციური განცდის მეტისმეტი ხანგრძლივობის გამო ლ.ნ. ტოლსტოის რომანის „ვოსკრესენიეს“ ცნობილ პერსონაჟს ნეხლიუდოვს ასევე ვერ მივაკუთნებთ პოსტკრიმინალურ კატეგორიას, ამ სიტყვის ზუსტი მნიშვნელობით
15 მსგავსი შემთხვევები მართო მხატვრულ და დოკუმენტურ ლიტერატურაში კი არა, არამედ გამოქვეყნებულ სასამართლო პრაქტიკაშიც არის აღწერილი (გადმოცემული). იხ.: Магалиотад, „бюлетень Верховного суда СССР,“ 1979, №1, с. 29

ისტორიკოს გ.გ.-ის ვაჟის ჯ.გ.-ის შემთხვევა, როდესაც ცეცხლსასროლი იარაღიდან გასროლით ჯ.გ.-მა უცაბედად სიცოცხლეს გამოასალმა დედამისი ლ.დ., ხოლო მამის შეძახილზე – „რა ქენი, ბიჭო, დედა მოკალი?!“ შვილმა უმაღვე თავი მოიკლა იმავე იარაღით. ეს მოხდა თბილისში 2004 წელს.

როგორც წესი, თავიანთი გაუფრთხილებლობით ქცევათა თვითგაკიცხვა და დაგმობა უკავშირდებოდა მონანიების გრძობას; თუმცა, იყო შემთხვევები, როდესაც ნამყვანი გახლდათ უბრალოდ სინანულის, წუხილის, დანადგლების, სასტელის შიშისა და სხვა განცდები. სასტელის შიშის გავლენის ქვეშ, მოქმედი პირი ზოგჯერ განსაცდელში ტოვებდა მსხვერპლს და ემალებოდა მართლმსაჯულებას. თუმცა, ეს სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ მას არ ჰქონდა თავისი ქცევის უარყოფითი თვითშეფასების განცდა. პირველადი ემოციური რეაქცია უცაბედი მარცხის შემდეგ ყოველთვის უარყოფითია და მხოლოდ ამის კვალობაზე იწყებს ამოქმედებას ფსიქიკის ე.წ. „დაცვითი მექანიზმები,“ რომელთა მეშვეობით შეიძლება განხორციელდეს სხვა შემგუებლურ ფსიქიკურ პროცესებად და მდგომარეობებად მისი ტრანსფორმაცია.

საკმარისია, ზემოთ მოყვანილი ემპირიული მასალა მივუსადაგოთ ემოციების შემგუებლურ-რეგულაციურ ფუნქციას, რაც მდგომარეობს წონასწორობის აღდგენაში ორგანიზმსა (ინდივიდსა) და გარემოს (სიტუაციას) შორის, რომ უმაღვე საცნაური გახდება მათი სანდობა და საიმედოობა. მართლაც, ქმედებისადმი „მოწონებითი ემოციური დამოკიდებულება“ (+ ნიშნით) განზრახვი დანაშაულის დროს იმით აიხსნება, რომ სუბიექტმა შეძლო თავის სასარგებლოდ მოეხდინა გავლენა მოვლენათა მსვლელობაზე და შეეცვალა ვითარება, რომელიც მანამდე არ აკმაყოფილებდა (განაწყენება, შეურაცხყოფა, დათრგუნვილობა, სიღარიბე, აღიარება არა აქვს სათანადოდ ან სათანადოდ დაფასებული არ არის) და

პირიქით, ქმედებისადმი „დაწუნებითი ემოციური დამოკიდებულება“ (- ნიშნით) გაუფრთხილებლობით ჩადენილი ქცევის მიმართ წარმოდგება სუბიექტის ნამდვილ ნება-სურვილთან შეუსაბამო მოვლენათა მოულოდნელი შემობრუნებიდან, როდესაც მისთვის სრულიად დამაკმაყოფილებელ მდგომარეობას ენაცვლება უსიამოვნებანი თუ სხვა არასასურველი გართულებანი.

არის თუ არა ეს კანონზომიერება აბსოლუტური ხასიათის, ყოველგვარი გამონაკლისების გარეშე? უთუოდ არა! შესაძლებელია თეორიული ვერსია იმისა, რომ უმაღვე, განზრახვი დანაშაულის ჩადენის შემდეგ, მოქმედმა პირმა თავის მსხვერპლში მისთვის ძვირფასი ადამიანი ამოიციოს; ანდა, პირიქით: გაუფრთხილებლობით სამართალდამრღვევა – მოსისხლე მტერი, რომელსაც დიდი ხანია დაეძებდა მოსაკლავად. ბუნებრივია, რომ მსგავსი გარემოებების არსებობისას, ზემორე ორი სამართალდამრღვევის პოსტკრიმინალური ემოციური მდგომარეობანი და განცდები შეენაცვლებიან ერთმანეთს. მაგრამ ეს იქნება წესიდან გამონაკლისი. საერთო კანონზომიერების მიხედვით კი, განზრახვი და გაუფრთხილებლობითი ქმედებანი წარმოშობენ სრულიად ურთიერთსაწინააღმდეგო ემოციურ განცდებს დადებითი და უარყოფითი (+ ან -) ნიშნით. ფსიქოლოგიურად და ლეგიმეტრიულად ასეთი შედეგი ადვილად აიხსნება. ფსიქოლოგიური ახსნა იმაში მდგომარეობს, რომ ჩადენილი ქმედება და მისი შედეგი იმთავითვე ჩართულია მოტივაციის პროცესში; ამიტომ აპრიორულად განპირობებულია მათი დადებითი (მოწონებითი) ემოციური შეფასება. მაგრამ შეუძლებელია ეს ხდებოდეს გაუფრთხილებლობისას, რომლის სპეციფიკას სწორედ ის წარმოადგენს, რომ ქმედება მთლიანობაში მართლზომიერია, ხოლო დამდგარი მართლსაწინააღმდეგო შედეგი სულაც არ არის წინასწარ გათვლილი; ის ჩართული არ არის მოტივაციის პროცესში.

ლეგიმეტრიული ინტერპრეტაცია ემპირიულად დადგენილ ფაქტებს ადასტურებს. თუ განზრახვის შემთხვევაში სუბიექტი სამგზის (სამჯერ) ახდენს განზრახული ბოროტმოქმედის ემოციურ შეფასებას – დანაშაულის ჩადენამდე, ჩადენისას და დამთავრების შემდეგ – და ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ეს შეფასება დადებითია (იწონებს), გაუფრთხილებლობის დროს ეს ხდება მხოლოდ ერთხელ და ისიც post factum, როდესაც სამართალდამრღვევს უარყოფითი ემოციური რეაქცია უჩნდება მომხდარის გამო (იწუნებს).

ამგვარად, მართალია პოსტკრიმინალური ემოციური განცდები ვერ თავსდება საკუთრივ დანაშაულის ონტოლოგიურ სტრუქტურაში (შესაბამისად, დანაშაულის ცნების ნორმატიულ ჩარჩოებში), მაგრამ ისინი წარმოადგენენ აკრძალული ქცევის სუბიექტური მხარის ორგანულ გაგრძელებას და უმნიშვნელოვანეს მომენტს მისი წარმოშობის, შინაარსისა და მიმართულების განსაზღვრისათვის. აი, რატომ უნდა ხდებოდეს სამართლებრივ პრაქტიკაში მათი დადგენა და გათვალისწინება იმგვარადვე, როგორც ეს ხდება იმ ემოციური პროცესებისა და მდგომარეობების მიმართ, რომლებიც უშუალოდ წინ უსწრებენ დანაშაულის ჩადენას. ამ დებულების გაზიარება გულისხმობს დამნაშავის პიროვნების ემოციური განცდების დინამიკის რეტროსპექტულ შესწავლასა და გაანალიზებას მათი ჩასახვისა და განვითარების საწინააღმდეგო (საპირისპირო) მიმართულებით. სწორედ აქედან წარმოდგება სახელწოდება, არსება, ფუნქცია და მნიშვნელობა რეტროსპექტული მეთოდისა, რომლის სათანადოდ განმარტებასა და მომარტვებას შეუძლია ისევე გაამდიდროს იურიდიული მეცნიერება და პრაქტიკა, როგორადაც ეს მოახდინა სოციოლოგიური სკოლის მიერ შემოთავაზებულმა და დანერგილმა პროსპექტულმა მეთოდმა იმით, რომ კვლევა-ძიების ორბიტაში ჩართო დანაშაულის მიზეზები და ხელშემწყობი პი-

რობები. და მიუხედავად იმისა, რომ კანონში პოსტკრიმინალური ემოციური განცდები არ მოიხსენიება, ოფიციალურად კი პრაქტიკაში მხედველობაში არ მიიღება, ორივეგან მოიპოვება საკმაო „სამხილი,“ რომ პასუხისმგებლობის საკითხების გადაწყვეტისას მაინც ხდება მათი იმპლიციტური გათვალისწინება. უპირატესად ეს შეეხება სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობას მისი გამოყენების პრაქტიკას, მეტადრე ავტოსატრანსპორტო სამართალდარღვევათა საქმეებში, სადაც საუბარია სამართალდარღვევის ქცევის მნიშვნელობაზე მისი ჩადენის შემდეგ. უმაღვე უნდა შევნიშნოთ, რომ პოსტკრიმინალური ქცევის გათვალისწინება მხოლოდ მაშინ გულისხმობს პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების გათვალისწინებასაც, თუ სწორედ ამათ შთააგონეს სუბიექტს შემდგომი ქცევა, არა თუ სხვა მოტივებმა, რომლებიც ჩამოყალიბდნენ თავისი ქცევის შეგნებული, გაცნობიერებული თვითშეფასების საფუძველზე.

4. ვინაიდან განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის ურთიერთგამიჯვნა არ შეიძლება იყოს თვითმიზანი, არამედ მხოლოდ საშუალებაა თითოეული მათგანის გამო პასუხისმგებლობის საკითხის უცდომელი გადაწყვეტისა, პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების მეცნიერულ შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს პასუხისმგებლობის ინსტიტუტის რაციონალიზაციისა და ოპტიმიზაციისათვის. ვცადოთ გამოვიკვლიოთ, რამდენად ეფექტიანია რეტროსპექტული მეთოდის გამოყენება, პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების ჭრილში, განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის შემთხვევაში დიფერენციაციისა და ინდივიდუალიზაციის სისხლისსამართლებრივ პრინციპებთან მიმართებით.

არაერთგვაროვან მიდგომას რომ მოითხოვს დანაშაულის სხვადასხვა ბუნებისა და ხასიათის ცალკეული ჯგუფების მიმართ, დიფერენციაციის პრინციპი გულისხმობს

სისხლისსამართლებრივი ზემოქმედების სპეციფიკური ღონისძიებების გამოყენებას ცალ-ცალკე განზრახი და გაუფრთხილებლობითი დანაშაულისადმი. გარკვეული ზომით ეს ასეც ხდება სისხლის და შრომა-გასწორებითი (პენიტენციური) სამართლის კანონმდებლობაში. დიფერენციაციის პროცესი ყველგან თანდათან ღრმავდება. მაგრამ, ამასთან ერთად, ზოგიერთი საკანონმდებლო ინოვაცია, რომლებიც აშკარად აცდენილია ამ ჯანსაღ ტენდენციას, იმის მაჩვენებელია, რომ ზოგჯერ საკითხები კონცეპტუალურ საფუძველზე კი არ წყდება, არამედ უამისოდ. ასეთი საყვედური, შეიძლება, მაგალითად, გამოგვეთქვა პირობითი მსჯავრის იმ საკანონმდებლო კონსტრუქციების მისამართით (ასეთი იყო საქ. სსრ. სს-ის ძველი კოდექსი მუხ. 46), სადაც პირობითი მსჯავრის გაუქმება და სასჯელის რეალური ამოქმედება არ უკავშირდება განზრახვით ან გაუფრთხილებლობით დანაშაულის ჩადენას გამოსაცდელი ვადის განმავლობაში. ეს იმას ნიშნავს, რომ გამოსაცდელი ვადის განმავლობაში გაუფრთხილებლობითი დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში მსჯავრდებული რეალურ სასჯელს მოიხდის განაჩენთა ერთობლიობით. თუმცა, პოსტკრიმინალური ემოციური განცდები არასდროს ისეთი ინტენსიური არ არის, როგორც ასეთ შემთხვევაში (ერთმანეთს ემატება ორმაგი სინანული). თითქოს მართლმსაჯულებას შეეძლო, თავიდან აეცილებინა ზედმეტი სიმკაცრე, მაგრამ კანონმა ამის ნება არ/ვერ გამოავლინა. ამ კერძო შემთხვევიდანაც ადვილი დასანახია, რომ პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების მხედველობაში მიღებით, შეიძლება ახალი, დამატებითი ბიძგი ჰქონოდა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის პროცესის შემდგომ დიფერენციაციას განზრახი თუ გაუფრთხილებლობითი დანაშაულის მიხედვით. ნაწილობრივ, მაგრამ მაინც, ასეთ ნება საქართველოს მოქმედება კანონმდებლობამ გამოავლინა (სსკ. მუხ. 67 ნაწ. 4,5).

* * *

სასჯელისა და სხვა სისხლისსამართლებრივ ღონისძიებათა დიფერენციაციის პრინციპის შემდგომ განვითარებას წარმოადგენს მათი ინდივიდუალიზაცია, რომელიც გულისხმობს ყოველი კონკრეტული საქმის ინდივიდურ თავისებურებათა გათვალისწინებას სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის რეალიზაციის პროცესში.

გასაგებია, რომ განზრახია დანაშაული თუ გაუფრთხილებლობითი, წარმოადგენს არსებით და უაღრესად სპეციფიკურ თავისებურებას ამა თუ იმ ქმედებისა. ამასთან, თითოეული მათგანისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ემოციური განცდები შეიძლება მნიშვნელოვანი ორიენტირი იყოს ყველაზე უფრო შესაფერი, სამართლიანი და ქმედითი სისხლისსამართლებრივი ზემოქმედების ღონისძიების შერჩევისას. ეს საშუალებას იძლევა, ალბათობის მაღალი ხარისხით (მეტად, ვიდრე ჩვეულებრივ) პროგნოზირება მოგვეხდინა ისეთი მნიშვნელოვანი შედეგების, როგორცაა: მსჯავრდებულის გამოსწორება და მისი ხელახლა აღზრდის პერსპექტივები; სასჯელის რეალური გამოყენება ან სასჯელზე უარის თქმა; კანონით გათვალისწინებულ სასჯელის გამოყენება თუ მისი გადავადება და სხვ. ამ ბოლო შემთხვევაში პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების ფასი და ღირებულება მკაფიოდ ვლინდება, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ განაჩენის აღსრულების გადავადების ინსტიტუტი როგორც კანონმდებლობაში, ისე მისი გამოყენების პრაქტიკაში მიზანშეწონილია განვითარდეს. ამასთან დაკავშირებით მივმართოთ ფსიქოლოგიურ მოძღვრებას „ემოციური კვალის“¹⁶ „ბრალის გრძობისა“¹⁷ და ემოციურ განცდათა ე.წ. „გრადუალური მახასიათებლების“ შესახებ.¹⁸

5. ცნობილია, რომ ემოციურ განცდებს შეუძლიათ გარკვეული „კვალის“ დატოვება

16 იხ. რაიკოუსკი, მით. ნაშრ., გვ. 55

17 Izard C. E. Human Emotions. New York Plenum Press, 1977 p. 370-396

18 იხ. უზნაძე დ.ნ. მითითებული ნაშრომი, გვ. 142-148

ინდივიდის ფსიქიკაში; შეუძლიათ ამა თუ იმ სისრულითა და სიცხადით იქ დარეგისტრირება. ამისდა მიხედვით განასხვავებენ რეგისტრაციის ცნობიერ (გაცნობიერებულ) და არაცნობიერ (გაუცნობიერებულ) ფორმებს. შეუძლებელია, ამას მნიშვნელობა არ ჰქონდეს სისხლისსამართლებრივ ღონისძიებათა თვისებრივი და რაოდენობრივი ნიშნით შერჩევას. უთუოდ, უარყოფითი პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების რეგისტრაციისა და რეგულაციის შემთხვევაში მეტი საფუძველია განაჩენის აღსრულების გადავადებისა. ზუსტად ამგვარადვე: „ბრალეულობის განვითარებული გრძნობის“ შემთხვევაში, თუ სხვა ხელშემწყობი გარემოებებიც არსებობს, ხელის შემშლელი კი – არა, ალბათ არ არის აუცილებლობა სასჯელის რეალური აღსრულებისა და ის შეიძლება გადავადდეს.

დაბოლოს, ემოციური განცდების ისეთი „გრადუალური მახასიათებლები“, როგორცაა ინტენსიურობა, ექსტენსიურობა, სიღრმე, ხანგრძლივობა და სხვა. არ შეიძლება და არც უნდა იყვნენ სასხვათაშორისო მნიშვნელობის გარემოებანი მართლმსაჯულებისათვის. ვინაიდან ისინი გარდაუვლად ახდენენ ზეგავლენას მსჯავრდებულის სოციალურ რეაბილიტაციაზე. უფრო მეტიც, პოსტკრიმინალური ემოციური განცდების ამ მახასიათებლების უგულებელყოფამ შეიძლება არსებითი და მნიშვნელოვანი ვნება გამოიწვიოს: ეს იქნება სისხლისსამართლებრივი რეპრესიის გაუმართლებელი სიჭარბე და სიმკაცრე, საიდანაც წარმოდგება მსჯავრდებულის გაბოროტება, ცინიზმი, სოციალური აპათია და, რაც ყველაზე უარესია – მისი პიროვნულ-სოციალური დეზინტეგრაციის მატება.¹⁹

6. მიუტევებელი შეცდომა იქნებოდა პოსტკრიმინალურ ემოციურ განცდათა

და მათი კვლევის რეტროსპექტული მეთოდის გადამეტება დანაშაულის სუბიექტური მხარის, ბრალისა და სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დადგენისას (მათი გამოყენება უნდა ხდებოდეს სხვა მეთოდებთან და გარემოებებთან სისტემურ მთლიანობაში). ასევე დაუშვებელია, განსახილველი თემის ირგვლივ თეორიული დასკვნები მოგწყვიტოთ ემოციური ფაქტორის პრაქტიკული გამოყენების შესაძლებლობას. ამ გარემოებაზე უკვე მოახდინეს აპელირება მეცნიერებაში მათ შორის შესაძლო შეუთავსებლობის გამო. საკმარისია აღინიშნოს, რომ ისეთი დიდი მეცნიერი, როგორც გახლდათ პროფ. ბორის ნიკიფოროვი, მიიჩნევდა, რომ საერთოდ უარი თქმულიყო, ემოციური განცდების გათვალისწინებაზე მათი დადგენის მეტისმეტი სირთულისა გამო. აი, რას წერს ის ცნობილ ფილოსოფოსთან გიორგი ზლობინთან თანაავტორობით: „ემოციები და შეფასებანი, უეჭველად ახასიათებენ არსებითი მხრივ დანაშაულის სუბიექტურ შემადგენლობას სუბიექტის საშიშროების გადმოსახედიდან. მაგრამ, მტკიცებისა და დადგენის პროცედურა იმდაგვარია, რომ მათი ჩართვა სუბიექტური მხარის იურიდიული მნიშვნელობის ელემენტების ნუსხაში აღმოჩნდებოდა ან ფუჭი და უნაყოფო, ან კიდევ საზიანო, რადგან ეს აუცილებლად გამოიწვევდა დიდი ოდენობით შეცდომებს.“²⁰

ხომ არ მოასწავებს ასეთი მიდგომა დამნაშავის ემოციური მდგომარეობის მნიშვნელობის დაკნინებას, თუნდაც, როგორც დამატებითი საშუალებისა, სუბიექტური მხარის დასადგენად? მხოლოდ ნაწილობრივ! ეს უფრო იმის აღიარებაა, რომ ერთობ შეზღუდულია მტკიცების პროცესუალური საშუალებანი; ემოციური განცდები კი კვლავაც წარმოადგენენ სუბიექტური მხარის განუყოფელ ელემენტს და, შესაბამისად, მტკიცების საგანს, სისხლისსამართლებრივი პა-

19 დაწვრილებით იხ.: გურული ვ. ადამინის პიროვნული და სოციალური ურღვევობა, როგორც სისხლისსამართლებრივი ხელყოფის ობიექტი. ქართული უნივერსიტეტის შრომები. ტომი II. თბილისი, 2015 გვ. 292-298

20 Злобин Г.А. Никифоров Б.С. Умысел и его формы, М., 1972. стр. 253

სუბსმგებლობის სუბიექტური საფუძვლის სტატუსით. საქმე ისაა, რომ დამნაშავის ემოციური განცდების (მათ შორის – პოსტკრიმინალურისა) დადგენას იურიდიულ პრაქტიკაში, სულერთია, მაინც ვერ ავცდებით. ამიტომ იმისგან დამოუკიდებლად, ვიდავებთ თუ არა იმაზე, რამდენად განეკუთვნება დანაშაულებრივი ქცევის ემოციური ელემენტი მტკიცების საგანს პროცესუალური გაგებით, შეგვიძლია თავი დავიმშვიდოთ თანამედროვე ექსპერიმენტური ფსიქოლოგიის შემდეგი ოპტიმისტური დასკვნით: „...თვით ისეთი თითქოს ინტიმური და მტკიცებისთვის მოუხელთებელი მოვლენაც კი, როგორცაა ცალკეულ ემოციათა სუბიექტური შინაარსი და მათ შორის ურთიერთქმედება, შეიძლება დაექვემდებაროს ობიექტურ ანალიზსა და საკმაოდ მკაცრ გაზომვას.“²¹

ამგვარად, პოსტკრიმინალურ ემოციურ განცდებზე წინასწარი დაკვირვებაც კი საკმაოდ ნათლად ადასტურებს უეჭველ სარგებლობას სისხლის სამართალში ემოციური ფაქტორების გაღრმავებული შესწავლისა და გათვალისწინებისა. ამ საქმის საბოლოო წარმატება მთლიანად იმაზეა დამოკიდებული, რამდენად გაბედულად მოვიმარჯვებთ საამისოდ თანამედროვე ფსიქოლოგიისა და კონკრეტულ-სოციოლოგიურ კვლევათა მიღწევებსა და მეთოდებს.

21 რაიკოვსკი ი.ა., მითითებული ნაშრომი, გვ. 169. Macha H. Die Bedeutung der Emotionalität für die Persönlichkeitsentwicklung. Bonn, 1980, S. 13

PHENOMENOLOGY OF POST-CRIMINAL EMOTIONAL FEELINGS

(On the Retrospective Method in Pinal Law)

SUMMARY

Post-criminal emotional feeling should be considered as an initial psychological reaction on perpetration of crime committed by perpetrator himself. They are immediately following the blameful psychological process and preceding conscious and final self-evolution of behavior; Although by virtue of their unconscious nature are influential to the further course and essence of post-criminal behavior.

Post-criminal emotional feelings in the above meaning should be strictly differentiated on the one hand from the psychological feelings before and after committing the crime; On the other hand – from post-criminal behavior as a whole. Last one can be manifested in voluntary surrendering, confession of guilt, repentance etc. Post-criminal emotional feelings do not belong in *sensu stricto* to the structure of criminal behavior as such. Nonetheless they play significant role in solving many criminological, penological, penitentiary, procedural and judicial issues. Most fruitful it seems in penal law where it first was fecundated and in which it is applicable to quite wide context of theoretical and practical issues.

To the study of post-criminal emotional feelings is closely related corresponding retrospective method of scientific research as a something supplementary to the prospective method – from conditions and reasons to the perpetration of crime. In our case it moves reverse – from committing the crime to the conditions and reasons of its perpetration.